

UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA” DIN SIBIU

FACULTATEA DE ISTORIE SI PATRIMONIU

PARTIDUL NAȚIONAL LIBERAL (GHEORGHE BRĂȚIANU)

(Rezumatul tezei de doctorat)

Conducător științific:
Prof. univ.dr. NICOLAE JURCA

Doctorand :
VICTORIA GABRIELA GRUBER

2006

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, B-dul Victoriei nr.10, tel.&fax: 004 (02)69236207;
0040-269/21.60.62 int.110

Către

.....
.....
.....

Vă facem cunoscut că în ziua de, ora..... va avea loc susținerea publică a tezei de doctorat intitulată: *PARTIDUL NAȚIONAL LIBERAL (GHEORGHE BRĂȚIANU)*, elaborată de Victoria Gabriela GRUBER în vederea acordării titlului științific de doctor în istorie, având conducător științific de doctorat pe d-nul Prof. univ. dr. Nicolae JURCA.

Vă trimitem rezumatul tezei de doctorat și vă invităm să participați la susținerea publică a tezei. În cazul în care doriți să faceți eventuale aprecieri sau observații asupra lucrării, vă rugăm să le trimiteți în scris, în dublu exemplar, pe adresa Universității, până la data de.....

Demersul nostru științific vizează realizarea unui studiu monografic al formațiunii politice conduse de istoricul Gheorghe I. Brătianu. Deși am avut ca obiectiv investigarea Partidului Liberal (georgist), pe perioada cât acesta a activat de sine stătător (1930-1938), am extins cercetarea până în 1947 când s-a stins pluralismul politic în România și odată cu aceasta și cariera politică a istoricului, întregind, în acest fel, tabloul politico-istoric. În teză am valorificat documente inedite, provenite de la Arhivele Naționale Istorice Centrale, Arhivele Ministerului de Justiție, Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Biblioteca Academiei Române sau colecțiile speciale de documente ale Bibliotecii Naționale, Așezămintele I. C. Brătianu. La acestea se adaugă lucrări cu caracter memorialistic, periodice, lucrări generale și speciale.

Lucrarea a fost structurată pe zece capitole, totalizând 292 pagini. Redăm mai jos, în rezumat, principalele teze și concluzii la care am ajuns la capătul efortului nostru științific.

*

* *

Capitolul I **Constituirea și organizarea P.N.L. (Gh. Brătianu)**

În primul capitol al lucrării am analizat factorii care au dus la formarea partidului condus de istoric și am identificat normele de organizare puse la baza noii formațiuni politice. Considerăm, astfel, că între factorii principali care au contribuit la desprinderea celei mai importante grupări politice disidente din P.N.L se numără: criza dinastică desfășurată în perioada 1926-1930, menținerea unor practici autoritare în viața internă a partidului, criza de autoritate manifestată după moartea președintelui său, Ionel Brătianu, Restaurația intervenită în iunie 1930 și poziția lui Gh. Brătianu de acceptare a acestui act politic, deși el fusese respins de conducerea liberală.

Formarea P.N.L. (Gh. Brătianu) a fost un proces de durată, desfășurat în perioada iunie 1930-noiembrie 1931. Congresul de constituire a noului partid, desfășurat la 15 iunie 1930, a reunit reprezentanți din majoritatea județelor țării. De la primele întruniri, georgiștii au precizat obiective ale acestei grupări politice, precum înnoirea concepției asupra liberalismului și a metodelor de conducere și organizare a societății dar și măsuri pentru buna organizare a partidului. Procesul de organizare s-a desfășurat într-un ritm alert, așa încât, până în octombrie

1930, partidul avea structuri în 30 de județe, iar în aprilie 1931, în toată țara. Formarea organizațiilor sătești, comunale, orășenești și județene a presupus preluarea unor norme de organizare de la vechiul Partidul Național Liberal sau stabilirea unor reguli noi. Ca și la partidul matcă, la georgiști existau trei nivele de organizare (comunală, județeană și centrală). La nivel județean și central, organele de conducere erau Congresul, Comitetul executiv și Delegația permanentă. În componența acestor organe de conducere intrau membri de drept și membri aleși. Numărul sau proporția acestora în fiecare organ de conducere erau precizate cu strictețe în Statutele vechiului Partid Liberal, pe când la georgiști, acestea variaau în funcție de situația concretă din fiecare organizație. Organizațiile județene georgiste au preconizat, de asemenea, constituirea unor organe de conducere și centralizare a acțiunii pe regiuni istorice.

În noiembrie 1931 a avut loc primul Congres general al P.N.L. (Gh. Brătianu). Delegații prezenți la congres au adoptat programul și Statutele partidului. Analiza comparată a Statutelor celor două Partide Liberale a facilitat identificarea unor elemente organizatorice proprii georgiștilor. Astfel, din Comitetele lor județene făceau parte, ca membri de drept, toți preoții și învățătorii care aderaseră la partid. Șefii de organizații județene, parlamentarii, foștii miniștri, generalii și profesorii universitari deveneau, conform Statutului, membri de drept ai Comitetului Central ai P.N.L. (Gh. Brătianu).

Baza socială a acestei formațiuni politice a fost una eterogenă. Intelectualii (profesori, avocați, preoți, ofițeri cu grad superior), comercianții și proprietarii au reprezentat partea activă a membrilor de partid, constituind cercul propagandiștilor, al militanților. Muncitorii și țararii, deși aderaseră la partidul georgist, nu defășurau o activitate susținută, intrând doar în componența cercului membrilor de rând, sau mulțumindu-se cu statutul de simpatizanți.

Capitolul II **Evoluția organizatorică a P.N.L. (Gh. Brătianu)**

Sintetizând informațiile referitoare la activitatea politică desfășurată de organizațiile georgiste am constatat că opera de consolidare a continuat și după Congresul general din noiembrie 1931. Astfel, Comitetul Central a fost completat, în aprilie 1932, cu unele personalități care vor juca un rol important în viața partidului. Organizarea Congreselor anuale și a congreselor regionale a devenit regulă pentru P.N.L. (Gh. Brătianu), cu scopul de a adapta conducerea organizațiilor județene la situația reală din teren, precum și de a sublinia unitatea acestei formațiuni politice. Celelalte partide politice apreciau, însă, că această practică avea menirea să ascundă deficitul de cadre al formațiunii georgiste și să atragă noi membri.

Am delimitat, de asemenea, etapele de reorganizare parcurse de formațiunea georgistă, precum și factorii care le-au determinat. Reorganizarea a fost determinată, astfel, de ascensiunea

îngrijorătoare a organizațiilor de extremă dreaptă și stângă în viața politică (1932), trecerea unui număr important de georgiști la Partidul Liberal devenit guvernamental (decembrie 1933), nevoia de a-i reuni pe georgiștii dintr-o anumită provincie istorică, pentru a pune în discuție problemele specifice teritoriului respectiv (a doua parte a anului 1934), diminuarea activității organizațiilor județene în timpul acțiunilor din cadrul Frontului Constituțional, nevoia de redefinire a programului politic (1936) sau rezultatele modeste obținute în alegerile parțiale din primăvara anului 1937.

La 2 decembrie 1934 a avut loc cel de-al doilea Congres general al partidului. Lăsând pe plan secundar problemele legate de organizarea partidului, congresul a fost transformat în prilej pentru a condamna servilismul guvernului condus de Gh. Tătărescu și amestecul camarilei în viața politică.

Am analizat, de asemenea, acțiunea intitulată „Leul pentru «Mișcarea»”, coordonată de redacția ziarului central al partidului, în perioada 1935-1937. Gândită, inițial, ca o campanie de strângere de fonduri pentru susținerea ziarului, acțiunea a primit pe parcurs semnificația unui barometru al conștiinței civice și al implicării membrilor partidului în existența acestuia.

Partidul georgist a avut o existență dinamică. A înregistrat numeroase adeziuni, dar și disidențe. Astfel, între personalitățile care au aderat la partid după formarea sa sunt de semnalat istoricul Șt. Ciobanu, fostul ministru liberal C. Banu, profesorul universitar Paul Negulescu, Șt. Șendrea, Gh. Gh. Mironescu, fiul liderului național-țărănist, scriitorul M. Sadoveanu, fostul prefect liberal D. Stolojan, geograful S. Mehedinți, sau N. P. Carp, fiul fostului lider conservator.

Nemulțumirile georgiștilor care au părăsit partidul au fost determinate de refuzul lui Gh. Brătianu de a intra în componența diferitelor guverne, de poziția anticarlistă manifestată de președinte și de speranța unora dintre lideri că migrând spre alte formațiuni politice vor ajunge mai ușor la guvernare.

Capitolul III **P.N.L. (Gh. I. Brătianu) – program politic și elemente de doctrină**

Analiza și compararea diferitelor programe formulate partid de-a lungul timpului și confruntarea lor cu documente similare ale altor formațiuni politice au facilitat desprinderea principalelor caracteristici ale programelor georgiste. Apreciem, astfel, că primele încercări de definire a programului au fost lipsite de originalitate. Ele conțineau mai ales obiective, fără soluții concrete sau abordau numai unele domenii de activitate, fiind, deci, incomplete.

Programul adoptat la Congresul general din noiembrie 1931 a reluat toate formulele parțiale prezentate de georgiști până în acel moment, ordonându-le într-o structură unitară. El cuprindea obiective și soluții pentru domeniul apărării naționale, al finanțelor publice și private,

pentru politica externă și internă, economică, socială, dar și pentru domeniile justiției și al culturii. Unele capitole din program erau tratate însă superficial.

În timpul campaniilor electorale care au precedat alegerile generale din 1932 și 1933, georgiștii au publicat manifeste care anunțau o radicalizare treptată a programului lor politic. Treptat, ei au afișat unele orientări naționaliste, pronunțându-se pentru o reprezentare proporțională a românilor în întreprinderi și în instituții, colonizarea românilor care trăiau în afara granițelor, în zonele de frontieră ale țării sau pentru o politică de stat a minorităților care să facă distincția între minoritarii stabiliți de mult timp pe teritoriul țării și cei imigrați de curând.

Conducerea centrală a P.N.L. (Gh. Brătianu) a apreciat că reformularea programului a devenit o necesitate în primăvara anului 1936. Scopul acestei acțiuni a fost de a delimita partidul de formațiunile extremiste, tot mai active în epocă, sau de Partidul Liberal de guvernământ, ale cărui metode de guvernare erau condamnate de georgiști. Revenirea la principiile liberalismului economic, încurajarea industriei, garantarea deplină a dreptului de proprietate, reprezentau, în opinia lui Gh. Brătianu, elemente de noutate ale programului georgist, care demonstaru că radicalizarea se produsese totuși în limitele liberalismului.

Membrii de marcă ai partidului au încercat să explice și unele din orientările lor ideologice. Prin modul în care au definit conceptul de progres, prin promovarea unui liberalism adaptat realităților, a stabilității legislative, prin subordonarea acțiunii umane unui ideal etic, Gh. Brătianu, și alți fruntași ai georgiștilor inserează în doctrina partidului idei ale liberalismului evoluționist. În același timp, susținând necesitatea creșterii temporare a autorității guvernanților, a statului arbitru și organizator, pledând pentru aplicarea liberalismului economic etc., Gh. Brătianu, H. G. Meitani, C. Ionescu Olt se dovedesc adepți ai neoliberalismului.

Adaptându-se realităților concrete din România, georgiștii au integrat în ideologia proprie și elemente ale neoliberalismului românesc. Prin accentuarea componentei naționale a programului lor politic, ei a imprimat o tentă naționalistă ideologiei promovate de partid, menținându-se totuși în limitele liberalismului național.

Capitolul IV P.N.L. (Gh. Brătianu) și guvernările din deceniul al IVlea; activitatea parlamentară a deputaților georgiști

Am consacrat o mare parte a lucrării analizării relațiilor existente între partidul georgist și guvernele care s-au perindat la putere în deceniul al patrulea, precum și activității desfășurate de reprezentanții georgiștilor în corpurile legislative.

Am relevat, astfel, faptul că deputații georgiști au participat la discutarea proiectelor de legi și au semnalat lipsa de continuitate între actele guvernelor, care reprezenta o caracteristică a

vieții politice românești. La recomandarea regelui, președintele partidului a fost solicitat să participe la guvernare de majoritatea partidelor care au primit mandatul de a forma guvernul în perioada 1931-1937. Gh. Brătianu a refuzat aceste oferte, atât din calcul politic, nemulțumit de locul pe care georgiștii l-ar fi obținut în guvernele din timpul crizei economice, în cabinetul liberal condus de I.G.Duca sau în cel condus de Gh.Tătărescu în 1937, cât și din considerente morale. Dacă regele considera că partidul georgist reprezenta un element prin care putea să manevreze și să controleze acțiunea politică a vechilor liberali, Gh. Brătianu acorda o mare importanță condițiilor în care ar fi preluat guvernarea. Apărător consecvent al monarhiei constituțional-parlamentare, președintele georgiștilor a criticat încercările autorităților de a eluda drepturile și libertățile fundamentale în timpul guvernării N. Iorga, sau de a permanentiza cenzura și starea de asediu după 1934. Rivalitatea accentuată dintre georgiști și Partidul Liberal de guvernământ, precum și amestecul camarilei în actul de guvernare au determinat o atitudine de critică severă, la adresa guvernelor liberale după 1933.

Analiza discursurilor susținute în întrunirile organizațiilor județene și a celor rostite de deputații georgiști în Parlament ne-au condus spre concluzia că partidul și-a exprimat poziția față de majoritatea măsurilor cu caracter economic adoptate de guvernele național-țărăniște, acordând o atenție deosebită politicii lor financiare. Astfel, ei au protestat în Parlament împotriva împrumutului contractat în străinătate, în februarie 1931, considerând că guvernul Gh.Gh. Mironescu acceptase condiții împovărătoare pentru economia României. Ei apreciau, că pentru a asigura scoaterea economiei din criză, procedeele tehnice trebuiau să fie completate cu mijloace politice. Recomandau, astfel, instituirea unui monopol al statului asupra comerțului financiar, subliniind că această soluție nu corespundea doctrinei economice a partidului, dar era necesară pentru rezolvarea problemelor din economie.

Gh. Brătianu și formațiunea sa politică au acordat o atenție specială problemei asanării datoriilor agricole, formulând un program propriu pentru rezolvarea ei. Georgiștii susțineau, printre altele necesitatea reglementării datoriilor pentru toate categoriile de agricultori și asigurarea garanțiilor de către justiție, prin înscrierea de ipoteci asupra proprietăților. Rolul statului ar fi trebuit să fie limitat la stabilirea normelor generale, fără a-i fi afectat bugetul.

Practicând o „opozitie constructivă”, P.N.L.(Gh. Brătianu) și-a adus contribuția la îmbunătățirea proiectelor de legi dezbătute și, în unele cazuri, le-a aprobat, scoțând în evidență propunerile legislative, pe care le considera valoroase. Astfel, când guvernul liberal, Gh. Tătărescu a adus în discuția Parlamentului proiectul de lege privind lichidarea datoriilor agricole și urbane partidul georgist a formulat amendamente, dar în cele din urmă a votat legea.

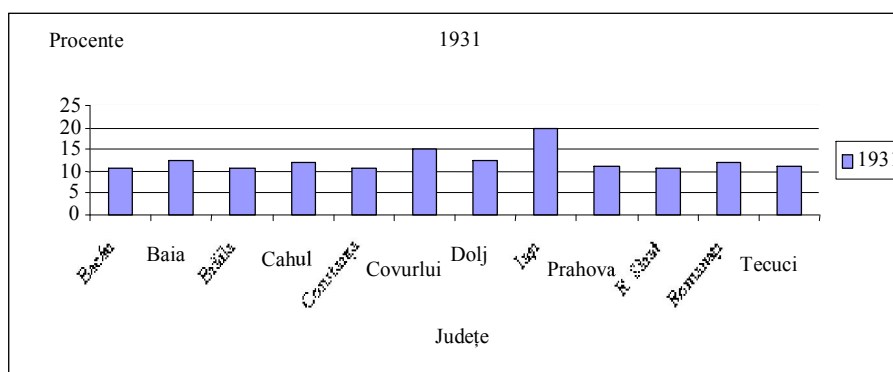
În anii 1933-1935, georgiștii au participat la dezbaterile desfășurate pe marginea afacerii Skoda, apreciind că era necesară sancționarea celor care se vor dovedi vinovați, indiferent dacă erau români sau străini. În numele partidului, C. C. Giurescu exprima cerința ca guvernul liberal să deschidă o anchetă parlamentară pentru lămurirea problemei vinovaților, iar când s-a constatat funcționarea defectuoasă a comisiei parlamentare de anchetă, deputatul georgist N. Constantinescu Bordeni a demisionat din acest for, în semn de protest. Gh. Brătianu aprecia că în această afacere erau implicate interesele unor consorții străine.

În aprilie 1934, când guvernul a adus în discuția Camerei un proiect de lege pentru modificarea legii minelor (legea Madgearu), georgiștii cereau ca aceasta să fie schimbată în întregime, recomandând ca regiile publice, comerciale și casele autonome, să fie încorporate la ministerele corespunzătoare, iar concesiunile și regiile mixte realizate în detrimentul statului să fie revizuite.

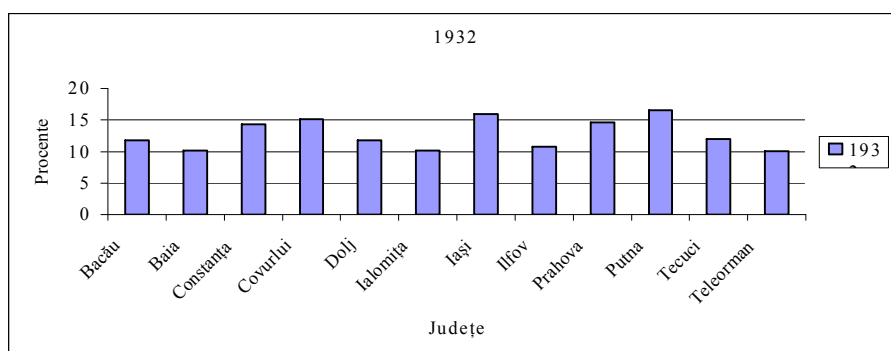
Participând la discutarea proiectelor de buget pe exercițiile cuprinse între 1934-1938, georgiștii au susținut constant necesitatea înlocuirii impozitelor directe, percepute de la țărani, cu taxe indirecte, asupra tuturor tranzacțiilor comerciale.

Capitolul V Activitatea electorală și politica de alianțe a P.N.L. (Gh. Brătianu)

Pe parcursul acestui capitol am analizat rezultatele obținute de organizațiile georgiste în timpul alegerilor generale, precum și alianțele încheiate cu alte formațiuni politice. Am relevat astfel că P.N.L. (Gh. Brătianu) a participat la lupta electorală chiar de la începutul existenței sale, având ca semn electoral trei linii verticale (III) care semnificau personalitățile lui I.C. Brătianu, Ionel Brătianu și Gh. Brătianu. Scorurile electorale obținute de georgiști în alegerile generale din iunie 1931 au indicat că organizațiile județene cu cele mai active și eficiente comitete de conducere se aflau în județele Iași, Covurlui, Baia, Dolj, Romanați, Cahul, Tecuci, Prahova, Bacău, R. Sărat, Constanța și Brăila. Reprezentarea grafică a acestor rezultate determină următoarea imagine comparativă:

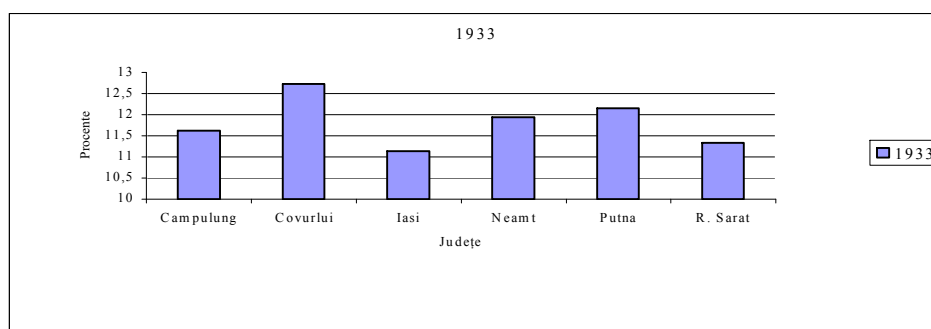
La nivelul întregii țări, georgiștii au obținut 5,93 % din voturile exprimate, trimițând în Palament 12 deputați. *Manifestul P.N.L.*, anunța, în iunie 1932, hotărârea georgiștilor de a merge singuri în alegerile generale care urmau să se organizeze în urma demisiei guvernului de uniune națională condus de N. Iorga. Reprezentarea grafică a celor mai bune procentaje obținute de organizațiile județene georgiste în alegerile din 1932, pune în evidență modificările survenite în modul în care opinia publică percepea partidul condus de Gh. Brătianu :

Din analiza rezultatelor, se constată o consolidare a preferințelor electoratului pentru partidul condus de istoric, în județe precum Iași, Covurlui, Putna, Constața, Bacău, Tecuci, Prahova, Ilfov, Dolj, sau Teleorman. La nivelul întregii țări, georgiștii au obținut în alegerile din 1932 locul al III- lea, cu 6,53 % din voturi, trimițând în Camera Deputaților 14 reprezentanți.

Lupta dintre cele două Partide Liberale s-a reactivat în toamna anului 1933, în condițiile în care se profila o nouă schimbare de guvern și s-a întezit după formarea guvernului liberal condus de I.G. Duca. Unii dintre fruntașii georgiști au trecut de partea vechilor liberali.

În vederea alegerilor generale din decembrie 1933, liberalii georgiști au reușit să prezinte liste de candidați în 70 de județe, excepție făcând Maramureșul. Reprezentarea grafică a celor mai bune procentaje obținute de organizațiile județene georgiste în alegerile din 1933 determină imaginea care facilitează comparația între ele :

Se observă o scădere a popularității partidului, explicabilă prin faptul că, ajuns la guvernare, P.N.L. (ducist) a atras un număr important de membri și simpatizanți ai Partidului Liberal (georgist).

Fieful electoral al P.N.L. (Gh. Brătianu) era situat în județe disparate din Moldova și Muntenia, în care se aflau organizațiile cele mai puternice: Iași, Putna, Covurlui, Bacău, R. Sărat, Prahova. Partidul dispunea de unele organizații puternice și în Oltenia (județul Dolj) și în Dobrogea (județul Constanța). Pe ansamblu, P.N.L. (Gh. Brătianu) s-a situat pe locul al patrulea, cu un procent de 4,96 % din voturile exprimate, trimițând în Parlament 10 deputați.

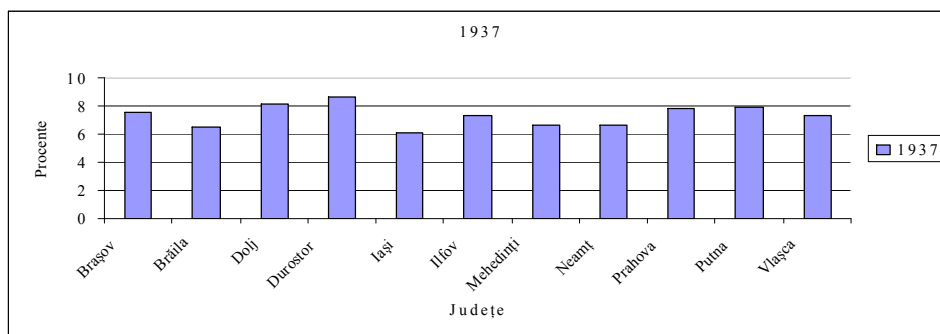
Manevrele politice de culise ale regelui au determinat o apropiere între georgiști și Partidul Poporului condus de Al. Averescu. Cele două formațiuni politice au încheiat, în mai 1934, un acord politic de luptă împotriva guvernului condus de Gh. Tătărescu. Prin manifeste și acțiuni comune, cele două partide au condamnat amestecul camarilei în actele de guvernare. Gh. Brătianu a încercat să lărgească alianța atrăgând și alte formațiuni politice. Acționând în acest sens, el dorea o apropiere de Iuliu Maniu. Cum aceasta nu s-a produs, Gh. Brătianu a intensificat colaborarea cu Al. Averescu. Pentru că cele două partide vizau apărarea Constituției existente, alianța dintre cele două partide a primit denumirea de Front Constituțional. Astfel, potrivit liderului georgist, rostul Frontului Constituțional era să mențină principalele instituții ale statului pe un făgaș normal, împiedicând sporirea atribuțiilor Monarhiei. Intensitatea manifestărilor Frontului Constituțional a determinat adeziunea unor noi grupări politice, precum „Blocul Cetățenesc” de sub conducerea lui Gr. Forțu și „Cruciada Românilor”, condusă de Mihai Stelescu.

Pe parcursul capitolului am analizat și motivele care au împiedicat reîntregirea Partidului Liberal în perioada 1931-1937. Eșecul repetat al tratativelor pentru reunificare a fost determinat de dorința fiecăruia dintre cele două Partide Liberale ca unificarea să se producă în jurul său, de manevrele regelui, sau de pericolul creării unor grupări rivale în interiorul P.N.L. reîntregit. În cursul anului 1936 se vehiculau zvonuri despre poziția de vicepreședinte, pe care ar fi urmat să o ocupe Gh. Brătianu în Partidul Liberal reîntregit. Tratatивele de unificare au fost însă abandonate în preajma Congresului general al Partidului Liberal de guvernământ, când s-a ajuns la compromisul între Gh. Tătărescu și Dinu Brătianu.

Acțiunile comune ale partidelor aliate în Frontul Constituțional au continuat în anii 1935-1936. Se vehicula chiar zvonul despre posibila fuziune a partidului georgist cu cel averescan. În realitate, acțiunea Frontului Constituțional nu era agreată de toți georgiștii. În partidul condus de istoric s-au delimitat, treptat, trei curente. Unii dintre georgiști se opuneau tacticilor folosite de

Frontul Constituțional în lupta împotriva camarilei, alții se pronunțau împotriva reîntregirii liberale, iar o a treia grupare acționa pentru fuziunea cu Partidul Liberal de guvernământ.

În toamna anului 1937, în vederea alegerilor generale, a fost semnat pactul de neagresiune electorală între legionari, maniști și georgiști. Scopul declarat al înțelegerii era de a asigura libertatea și corectitudinea alegerilor. Se urmărea, însă și contrabalansarea cartelului electoral încheiat de Gh. Tătărescu, cu Al. Vaida Voevod și răsturnarea noului guvern tătărescian. Rezultatele alegerilor evidențiază o scădere a încrederii acordate georgiștilor de electorat, așa cum rezultă și din reprezentare grafică de mai jos:

Pe ansamblul țării, partidul georgist s-a situat în alegerile din 1937 doar pe locul al VI lea, cu un procent de 3,89 % din numărul total de voturi exprimate. Totuși, în mod paradoxal, georgiștii ar fi trebuit să trimită în Parlament cel mai mare număr de deputați din istoria partidului. Explicația este dată de modul în care s-a făcut repartizarea mandatelor, pe țară, nu pe județe, fapt ce avantaja partidele mici. Drept consecință, georgiștii au obținut 16 mandate de deputați.

Capitolul VI Poziția P.N.L. (Gh. Brătianu) față de principalele probleme ale vieții politice românești

La începutul existenței sale P.N.L (Gh. Brătianu) și-a exprimat dezacordul față de soluția dată de guvernul liberal condus de Ionel Brătianu pentru problema crizei dinastice și a actului de la 4 ianuarie 1926. Georgiștii apreciau că reînțoarcerea lui Carol „devenise o necesitate de stat”, iar gestul lui Gh. Brătianu de a fi acceptat Restaurația, după opinia georgiștilor, ar fi reabilitat Partidul Liberal. În concepția lor, regele trebuia să se situeze deasupra Constituției, pentru a veghea la aplicarea ei. În același timp, suveranul trebuia să reprezinte principiul autorității și corectivul democrației.

Politica duplicitară a regelui a determinat curând modificarea atitudinii georgiștilor față de suveran. Astfel, încă din 1932, Gh. Brătianu își exprima dezacordul față de practica folosită de

rege de a se amesteca direct în actul de guvernare. Erau învinuite, însă, camarila și guvernele care permiteau acest amestec. Georgiștii au continuat să se declare monarhiști constituționali, considerând că România avea nevoie de o Monarhie puternică și liberă, lipsită de obligații față de oricare dintre partidele politice. O parte a frunțașilor georgiști erau împotriva unei acțiuni ostile față de rege, susținând doar o acțiune de opoziție față de guvern.

P.N.L. (Gh. Brătianu) a manifestat interes și preocupare și față de problema națională și a minorităților. Desprins din P.N.L. și fiind sub influența ideilor neoliberalismului românesc, Gh. Brătianu a abordat cele două probleme în interdependență. Georgiștii considerau că după Marea Unire problema națională presupunea consolidarea statului unitar, prin integrarea tuturor provinciilor unite în 1918 cu România. La aceasta se adăuga și datoria statului de a facilita imigrarea elementelor românești din afara granițelor și de a asigura respectarea drepturilor minorităților. Sunt demne de remarcat eforturile făcute de conducerea partidului pentru a atrage reprezentanți ai populațiilor conlocuitoare, așa cum s-a întâmplat în județele Caliacra, Durostor, Târnava Mare sau Timiș-Torontal. Totuși, georgiștii au criticat înființarea subsecretariatului minorităților, în iunie 1931, considerând că acesta va încetini procesul de apropiere între majoritari și minoritari. Din ianuarie 1933, georgiștii au anunțat că noul ideal al partidului era „justificarea statului național”. Explicând acest ideal, C.C. Giurescu susținea că orice comparație trebuia să fie favorabilă statului național, pentru a demonstra astfel lipsa de legitimitate a pretențiilor statelor revizioniste. Liderul liberal insista pentru delimitarea naționalismului pe care îl profesa de șovinism, relevând că susținea ideea realizării unor condiții mai bune pentru elementul autohton, înțelegând, în același timp, să respecte și drepturile minorităților. Abordând problema muncii naționale, georgiștii preconizau necesitatea adoptării unor măsuri care să asigure procente confortabile pentru elementele de etnie română în economie și în plan militar, o politică de colonizare urbană pentru românii aflați în afara granițelor naționale, precum și o politică de stat a minorităților, care să facă distincție între minoritarii așezați de mult timp pe teritoriul țării și străinii imigrați de curând, considerați periculoși pentru stat. P.N.L. (Gh. Brătianu) respingea însă conceptele „numerus clausus” și „numerus valahicus”, vehiculate în mediile politice românești, de unii oameni politici precum A.C. Cuza și Al. Vaida Voevod.

Georgiștii și-au exprimat, constant, poziția față de grupările politice extremiste. Astfel, după alegerile generale din 1932, Gheorghe Brătianu se arăta îngrijorat de faptul că, în unele părți ale țării, grupările extremiste obținuseră o parte însemnată a voturilor. Interzicerea Gărzii de Fier, prin Jurnal al Consiliului de Miniștri, în decembrie 1933, a determinat exprimarea unor puncte de vedere ale georgiștilor, care, în epocă și mai târziu, au fost interpretate drept gesturi de simpatie față de Garda de Fier. În realitate, observațiile liberalilor georgiști exprimau rezerve față

de mijloacele folosite de guvern împotriva mișcării legionare. Relațiile între Gh. Brătianu și Corneliu Zelea Codreanu s-au răcit în urma aderării la Frontul Constituțional a grupării „Cruciada Româanismului”, conduse de M. Stelescu. Spre finele anului 1937, nota critică față de mișcarea legionară a fost abandonată. Explicând această poziție, Gh. Brătianu arată că, aflându-se în opoziție, partidul său considera că principalul său adversar trebuia să fie guvernul, lupta cu celelalte partide justificându-se numai în situații deosebite. Menținându-și poziția, după încheierea pactului de neagresiune electorală, în noiembrie 1937, liderul georgist preciza că apropierea dintre cele trei grupări politice fusese favorizată de poziția lor asemănătoare față de problema națională, atitudinea anticarlistă și anticamarilistă, precum și necesitatea de a contrabalansa cartelul electoral încheiat între Gheorghe Tătărescu și șeful „Frontului Românesc”, Al. Vaida Voevod.

Exprimându-și opinia față de comunism, georgiștii apreciau că partidul comunist care promova această doctrină cerea adepților săi supunere necondiționată și sărăcie. Deși aprecia că aceste caracteristici confereau o aparentă superioritate morală comunismului, Gh. Brătianu constata că, în comparație cu liberalismul, comunismul reprezenta o doctrină simplistă. Georgiștii vedeau în dezvoltarea mișcării comuniste din România un permanent pericol pentru siguranța națională. Ei apreciau, în același timp, că măsurile represive ale guvernărilor împiedicau exprimarea nemulțumirilor maselor, sporind, astfel, primejdia extinderii comunismului. În opinia lui Gh. Brătianu, lupta împotriva comunismului echivala cu lupta împotriva sistemului de guvernare, care favoriza corupția, dar și cu cea îndreptată împotriva agenților Cominternului.

Capitolul VII **Liberalii georgiști și problemele politicii externe a României**

Un capitol important al activității P.N.L. (Gh. Brătianu) a fost consacrat actelor de politică externă a României și relațiilor internaționale. Analiza programelor și a discursurilor susținute de lideri ne-a condus spre concluzia că, la începutul existenței sale, noul Partid Liberal se declara credincios sistemului de alianțe ale României, dornic să păstreze raporturi bune cu statele vecine și să conserve cadrul internațional validat de Societatea Națiunilor.

Liberalii georgiști au apreciat pozitiv intenția exprimată în Pactul Miciei Înțelegeri, de a transforma această alianță, într-un organism unitar care să afirme o singură poziție pentru cele trei țări membre. În schimb, în timpul negocierilor dintre România și U.R.S.S. pentru încheierea pactului de neagresiune sau a celui de asistență mutuală, liderii liberalilor georgiști au exprimat neîncredere în intențiile diplomației sovietice, suspectând că aceasta ar promova obiective expansioniste.

Lupta împotriva revizuirii tratatelor de pace și a revizionismului manifestat de unele din țările vecine României a fost o direcție constantă a politicii promovate de P.N.L.(Gh. Brătianu).

Pe măsură ce situația internațională s-a deteriorat, a avut loc o deplasare lentă a opțiunii partidului georgist de la linia tradițională a politicii externe a României spre o politică externă adaptată noilor realități internaționale, capabilă să asigure garanții pentru integritatea teritoriului național. Deși și-a exprimat simpatia față de liderul fascist italian, Benito Mussolini, Gh. Brătianu a semnalat diferențele existente între România și Italia, apreciind că modelul etatismului social specific fascismului nu se potrivea condițiilor din România. Liderul georgist a susținut că România avea nevoie de o politică externă de neutralitate, care să-i permită apărarea intereselor naționale și în fața lui Adolf Hitler, pe care l-a vizitat în toamna anului 1936. La rândul său, Hitler a arătat că România trebuia să caute sprijin la statele care duceau o politică de stăvilire a comunismului, în special la Germania. Führerul a afirmat interesul Germaniei pentru relații economice cât mai bune cu România și a propus, ipocrit, sprijin împotriva revendicărilor revizioniste maghiare.

Capitolul VIII Reunificarea P.N.L. Participarea lui Gh. I. Brătianu la acțiunile de coalizare a opoziției

Obiectivul major al acestui capitol l-a constituit studierea activității politice desfășurate de Gh. Brătianu și de foștii georgiști, după reunificarea cu Partidul Național Liberal (dinist), produsă la 10 ianuarie 1938. Potrivit documentelor care au stat la baza acestei fuziuni, urma să aibă loc un proces de refacere a organizațiilor liberale locale, în scopul cuprinderii georgiștilor în noile structuri. Gh. Brătianu a fost cooptat în Delegația permanentă a P.N.L., urmând ca în viitor, după modificarea statutului, să i se atribuie funcția de vicepreședinte al partidului.

Din inițiativa președintelui partidului, Constantin I.C. Brătianu, Gh. Brătianu a fost implicat în formularea poziției oficiale a partidului reîntregit față de evenimentele politice în desfășurare. Liberalii au criticat astfel decretul de desființare a partidelor politice și modul în care a fost adoptată Constituția din 1938. Au adoptat o atitudine rezervată față de dictatura regală, desfășurând, apoi, acțiuni pentru constituirea unui „bloc constituțional”, care să asigure menținerea regimului democratic. Liberalii, ca și Iuliu Maniu au exprimat dezaprobarea față de constituirea Fronului Renașterii Naționale, considerând că această formațiune politică hibridă reprezenta o sfidare la adresa opiniei publice. În aceste circumstanțe, în încercarea de a împiedica coagularea unui bloc al opoziției democratice, Carol al II-lea i-a făcut, din nou, lui Gh. Brătianu oferta de a forma un cabinet, de data aceasta, în cadrul Frontului Renașterii Naționale. Refuzul exprimat de istoric l-a nemulțumit pe președintele P.N.L., Dinu Brătianu, dar

a întărit colaborarea dintre liberali și național-țărăniști, marcând o apropiere între Gh. Brătianu și Iuliu Maniu.

Gh. Brătianu și-a exprimat, cu claritate și poziția față de problema cedărilor teritoriale ale României, din vara anului 1940. A făcut aceasta prin intermediul unor memorii, al unor acțiuni politice directe sau al scrierilor cu caracter istoric. În memoriile adresate unor personalități germane, fruntașul liberal a demonstrat că prin atitudinea de neutralitate pe care o adoptase la începutul războiului, România crease Germaniei avantaje economice și militare. El aprecia, de asemenea, că pentru o rezolvare eficientă, problema românească trebuia să fie abordată în ansamblu, pentru toate populațiile și toate teritoriile pe care le viza.

Gh. Brătianu a exprimat poziții nuanțate față de problema cedării de teritorii. Dacă la început, istoricul s-a pronunțat pentru rezistență intransigentă la granița de vest, pe parcursul dezbaterilor a adoptat o atitudine mai flexibilă, acceptând posibilitatea unor mici rectificări teritoriale la granițele de vest și de sud. El exprima convingerea că prioritatea absolută a României, în acele împrejurări, trebuia să o reprezinte apărarea graniței de est, amenințată de pericolul sovietic. Gh. Brătianu a susținut, de asemenea, că arbitrajul Germaniei trebuia să fie acceptat numai ca o măsură extremă sau să fie respins, pentru că, în concepția lui, acceptarea ar fi însemnat o cedare nedemnă din partea statului român.

Deși acceptase punctele de vedere oficiale adoptate de P.N.L., în majoritatea situațiilor, manifestând o atitudine rezervată față de regimul generalului Ion Antonescu, după 1940 activitatea politică desfășurată de Gh. Brătianu se revigorează atât sub aspectul participării la acțiunile opziției, cât și sub cel al acțiunii politice în cadrul partidului. Alături de Iuliu Maniu, Gh. Brătianu a făcut parte din conducerea Asociației „Pro Transilvania”, care milita pentru respectarea drepturilor culturale ale românilor din teritoriile cedate în 1940 Ungariei. Fruntașul liberal a fost implicat, din 1942, în acțiunea de reorganizare desfășurată în interiorul partidului, iar în iunie 1943 a fost numit, neoficial, succesor la conducerea P.N.L., urmând ca hotărârea să fie oficializată când viața politică s-ar fi normalizat. Anul 1943 a reprezentat însă și anul în care au apărut primele semnale că acțiunile fruntașului liberal erau contestate, atât în rândul liberalilor, cât și la nivelul conducerii statelor occidentale.

Deși s-a menținut în limitele disciplinei de partid, Gh. Brătianu a manifestat, în unele aspecte ale vieții politice, atitudini care dovedeau că avea poziții distincte de cele ale conducerii centrale. Astfel, el a adoptat o poziție distinctă față de problema colaborării cu forțele politice de stânga. Faptul că era perceput de cercurile anglo-americane drept „germano-fil”, iar de ruși, drept „omul politic cel mai urât la Moscova”, i-au redus simțitor șansele de a succeda la conducerea P.N.L.

Capitolul IX Acțiuni neoficiale de politică externă desfășurate de Gh. Brătianu după 1938

Vizitele repetate efectuate de Gh. Brătianu în străinătate, după instaurarea dictaturii regale, au creat impresia că istoricul a desfășurat o activitate mai intensă în domeniul politicii externe. Deși i s-a oferit posibilitatea să devină ambasador al României în Germania, Gh. Brătianu nu a acceptat, preferând să desfășoare o activitate neoficială, în sensul strângerii legăturilor României cu această țară. El declara că, prin întreaga sa acțiune în Parlament și în presă a urmărit să evite implicarea României în angajamente internaționale care ar fi putut atrage asupra ei amenințarea germană într-un moment în care nimeni nu îi putea da un ajutor efectiv.

După izbucnirea războiului, Gh. Brătianu a preferat să-și exprime poziția asupra situației internaționale prin intermediul unor studii și conferințe cu caracter științific. Un astfel de studiu s-a dorit a fi un proiect de politică externă adaptat situației internaționale din acel moment. În acest proiect, istoricul pleda pentru transformarea României într-una din bazele esențiale de aprovizionare a Reich-ului, ca modalitate de a obține o garantare fermă a granițelor. El susținea, de asemenea, și necesitatea unor legături cât mai strânse între România și Italia. Politică externă imaginată în acest proiect a fost definită de autor drept politică de neutralitate activă și de stabilire grabnică de legături mai strânse cu Italia și Germania. Conștient că interesele Italiei l-ar fi putut determina pe Mussolini să sacrifice România în favoarea Ungariei sau a Bulgariei, Gh. Brătianu îndemna, totuși, la moderație și prudență față de diplomația fascistă.

Cu alt prilej, istoricul își exprima convingerea că pentru a rămâne alături de Anglia și Franța, România trebuia să pretindă garanții ferme din partea lor, atât împotriva agresiunii germane, cât și a celei sovietice și, de asemenea, să fie sprijinită pentru a se înarma.

Vizitele efectuate de Gh. Brătianu în Germania aveau să determine o încordare a relațiilor sale cu conducerea liberală. Președintele partidului, Dinu Brătianu, dezaproba categoric participarea lui Gh. Brătianu la sărbătorirea onomasticii lui Hitler, în aprilie 1939, considerând actul drept o gravă eroare politică. Conformându-se poziției adoptate de liberali față de dictatura antonesciano-legionară, Gh. Brătianu a redus frecvența acțiunilor sale în domeniul politicii externe. Totuși, în toamna anului 1940, când în lumea politică românească se desfășura dezbateră asupra politicii externe, în legătură directă cu teritoriile cedate de România statelor vecine revizioniste, Gh. Brătianu a susținut politica antisovietică, în timp ce Dinu Brătianu considera că un război al României împotriva Uniunii Sovietice era o opțiune total greșită și periculoasă.

În conformitate cu propriile opțiuni față de politica externă, în vara anului 1941, Gh. Brătianu a participat la operațiunile militare pentru eliberarea teritoriului Basarabiei de sub ocupația sovietică dar și-a exprimat împotrivirea față de acțiunile militare din Transnistria. În

același timp, el a continuat să fie omul de legătură între liderii celor două partide din opoziție și Mareșalul Ion Antonescu, aducând la cunoștința celui din urmă punctul de vedere al opoziției democratice.

După rebeliunea legionară din ianuarie 1941, Gh. Brătianu a fost invitat la Legația germană din București, unde i s-a propus președinția unei organizații secrete, care urma să aibă un caracter antisemit și naționalist. Istoricul a refuzat propunerea. Ideea vehiculată de cercurile germane, de a forma un Partid Național Socialist în România, a fost înlocuită cu aceea de a crea o Asociație Culturală Româno-Germană. Refuzând președinția acestei asociații, fruntașul liberal a fost numit, totuși, în comitetul ei de conducere, fapt care a determinat protestul familiei Brătianu. Considerăm că prin plecarea sa pe front în ajunul ședinței de constituire a Asociației Româno-Germane și după ce prezentase Mareșalului Antonescu memoriul întocmit de liderii opoziției, în care se cerea retragerea armatei române din Transnistria, Gh. Brătianu nuanța atitudinea sa față de problemele politicii externe, sugerând deosebiri față de poziția oficială a conducerii centrale a partidului. Liderii P.N.L. și P.N.Ț. au exercitat însă presiuni asupra lui Gh. Brătianu pentru a adopta o poziție clară față de problemele presante ale politicii externe, a României. Urmare a acestor presiuni, în toamna anului 1942, fruntașul liberal constata cu nemulțumire că România trimitea trupe la depărtări imense, unde acestea nu erau îndreptățite să lupte. În același timp, el manifesta o poziție mai puțin intransigentă față de foștii aliați ai României, sugerând expectativă față de problemele care ar cere luare netă de poziție împotriva lor. În momentul în care Gh. Brătianu a fost desemnat ca succesor al lui Dinu Brătianu la președinția P.N.L., în iunie 1943, se ajunsese la o relativă unitate de vederi între cei doi Brătieni pe teme de politică externă. Convins că intențiile expansioniste ale U.R.S.S. reprezentau cel mai mare pericol pentru independența României, Gh. Brătianu și-a menținut totuși opinia că ieșirea României din război trebuia să se producă în anumite condiții și într-un moment favorabil ei. El s-a singularizat, astfel, în opoziția politică românească. Cu toate acestea, fruntașul liberal s-a implicat în acțiuni menite să-l convingă pe Mareșalul Antonescu să încheie armistițiul, inclusiv în cursul evenimentelor ce au premers actul de la 23 august 1944.

Capitolul X **Sfârșitul activității politice a lui Gh. Brătianu**

Ultimul capitol al lucrării este consacrat sfârșitului activității politice a lui Gh. Brătianu

După 23 august 1944, istoricul nu s-a mai bucurat de susținerea liderilor liberali, îngrijorați de soarta viitoare a partidului și a țării. Ascensiunea spre putere a forțelor politice de stânga, susținute de U.R.S.S., precum și dezavuarea liderului liberal de către cercurile anglo-americe au fost numai câțiva din factorii care au contribuit la excluderea lui Gh. Brătianu de

pe scena politică a României, în 1947. Arestarea, întemnițarea și decesul savantului care s-a străduit să ducă mai departe și tradiția politică a Brătienilor și a liberalilor s-au succedat la intervale scurte, punând capăt unei existențe intense ghidată de idealurile politice ale timpului, dar și de repere pragmatice.

*

* *

Teza se încheie cu concluzii, bibliografie și anexe menite să ilustreze ideile avansate.

Bibliografie

Documente de arhivă:

Arhivele Naționale Istorice Centrale:

fond familial Brătianu,

fond Casa Regală,

fond Direcția Generală a Poliției.

Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ.

Arhivele Ministerului de Justiție, fond Penal.

Biblioteca Națională, Așezămintele I.C. Brătianu, Colecții Speciale, fond Saint Georges.

Documente publicate:

B.A.R., P.N.L. *Acte, explicațiuni și precizări asupra cazului Gh. Brătianu. Demascarea impostorului*, Iași, Institutul de Arte Grafice Brawo, 1932.

Brătianu, Gh., I., *Memoriu prezentat Comisiunii de revizuire a Universității din București*, București, 1945.

Buzatu, Gh., Secașiu, Claudiu, *Din arhiva istorică a României contemporane (II)*, în AIIA-I, XXIII, 1986, vol. II, pp. 679-684.

Ciuca, Marcel, Dumitru, *Ion Antonescu-Destăiniri sub anchetă*, în MI, 1998, nr. 1.

Gorovei, Ștefan. S., *Din corespondența lui P.P. Panaitescu*, în AIIA-I, XXII, 1985, vol. I, pp. 357-366.

Iorga Nicolae, *Corespondența*, vol. II, București, Editura Minerva, 1986.

Năstasă, Lucian, *Din arhiva Universității Mihăilene din Iași*, în AIIA-I, XXII, 1985, vol. I, pp. 367-377.

Țurlea, Petre, *Din corespondența lui N. Iorga*, în *Ibidem*, pp. 341-356.

*** *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, vol I, București, Editura Saeculum, Editura Europa Nova, 1997.

Periodice:

„Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie AD Xenopol”, 1985, 1986, 1996, 1999.

„Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane”, Sibiu, 1995.

„Adevărul”, 1934.

„Alternative `90”, 1990, 1991.

„Cadran politic”, 2003, 2004.

„Curentul” 1933, 1934, 1936, 1940.
„Dreptatea”, 1930, 1931, 1933.
„Dimineața”, 1933.
„Îndreptarea” 1936.
„Journal for the Study of Religions and Ideologies”, 2003.
„Mișcarea”, Iași, 1930.
„Mișcarea” 1930-1938.
„Mișcarea Bănățului”, Timișoara, 1934, 1935.
„Mișcarea Liberală”, 1930.
„Mișcarea Mehedințului”, Turnu Severin, 1937.
„Mișcarea Mureșului”, Târgu Mureș, 1936, 1937.
„Mișcarea Noastră”, Piatra Neamț, 1935.
„Mișcarea Prahovei”, Ploiești, 1932.
„Dosarele Istoriei” 2000, 2001, 2003, 2004.
„Magazin Istoric”, 1993, 1994, 1998, 1999.
„Memoriile Secției de Istorie a Academiei Române”, tom XXIII/ 1998.
„Monitorul Oficial”, partea I, partea III a, 1931-1937
„Polis”, 1997.
„Revista Arhivelor”, 1993.
„Revista de Filosofie”, 1981.
„Studii și Articole de Istorie”, 1978, 1980, 1997, 1999.
„Studii. Revistă de Istorie”, 1967.
„Revue Historique du Sud-Est Européen”, 1941, 1946.
„Revista de Istorie”, 1976, 1991, 1993, 1999.
„Revista de Istorie Militară”, 1997.
„Sfera Politicii”, 2005.
„Sociologie Românească”, 1994.
„Steaua”, 1991.
„Transilvania”, 1980.
„Tribuna”, 1990.
„Viitorul” 1930-1938.
„Xenopoliana”, VII, 1999.

Lucrări cu caracter memorialistic:

- Argetoianu, Constantin, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. VIII, IX, București, Editura Machiavelli, 1997.
- Idem, *Însemnări zilnice*, vol. III, București, Editura Machiavelli, 2001.
- Bodea, Cornelia, *Profesorul Gheorghe I. Brătianu- așa cum l-am cunoscut*, în MSSIA, tom XXIII, 1998, pp. 7-14.
- Brătianu, G., Maria, *Gheorghe I. Brătianu-enigma morții sale*, București, Fundația Academia Civică, 1997.
- Cantacuzino, Sabina, *Din viața familiei Ion I.C. Brătianu*, vol. II, București, Editura Albatros, 1996.
- Călinescu, Armand, *Însemnări politice*, București, Editura Humanitas, 1990.
- Comarnescu, Petru, *Pagini de jurnal*, vol. I, 1923-1947, București, Editura Noul Orfeu, 2003.
- Gafencu, Grigore, *Ultimele zile ale Europei*, București, Editura Militară, 1992.
- Idem, *Însemnări politice*, București, Editura Humanitas, 1991.
- Giurescu, Constantin, C., *Amintiri*, București, Editura Sport Turism, 1976.
- Idem, *Amintiri*, București, Editura All, 2000.
- Hudiță, Ioan, *Jurnal politic. 1938-1939*, București, Editura Fundației Pro, 2003.
- Iorga, N., *Memorii, Încercarea guvernării peste partide (1931-1932)*, vol. VI, București, 1939.
- Idem, *Memorii. Sinuciderea partidelor politice*, vol. VII, București, 1939.
- Iordan, Iorgu, *Memorii*, vol. II, București, Editura Eminescu, 1977.
- Manoilescu, Mihail, *Dictatul de la Viena. Memorii iulie-august 1940*, București, Editura Enciclopedică, 1991.
- Idem, *Memorii*, vol. I, II, București, Editura Enciclopedică, 1993.
- Pusch, Rolf, Stelzer, Gerhard, *Diplomați germani la București 1937-1944*, București, Editura All Educațional, 2001.
- Sebastian, Mihail, *Jurnal 1935-1944*, București, Editura Humanitas, 1996.
- Sturdza, Mihail, *România și sfârșitul Europei. Amintiri din țara pierdută*, Fronde, Alba Iulia- Paris, 1994.

Lucrări generale:

- Andrei, Vasilica, *Aspecte critice în gândirea social-politică neoliberală din România interbelică*, în RF, 1981, nr. 5, pp. 588-592.
- Alexandrescu, Ion, Bulei, Ion, Mamina, Ion, Scurtu, Ioan, *Partidele politice din România, (1862-1994)*, Enciclopedie, Oradea, Editura Mediaprint, 1995.

- Baciu, Nicolae, *Agonia României*, București, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 1997.
- Berindei, Dan, *Brătienii: Slujitori devotați ai nației române*, în DI, 2001, nr.1, pp. 8-11.
- Beresniak Daniel, *Francmasoneria în Europa de Est*, București, Editura Nemira, 1994.
- Băcescu, Marius, *Compendiu de macroeconomie*, București, Editura Economică, 1997.
- Bărbulescu, Mihai, Deletant, Dennis, Hitchins, Keith, Papacostea, Șerban, Teodor, Pompiliu, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998.
- Bitoleanu, Ion, *Din istoria României moderne 1922- 1926*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
- Bocșan, Nicolae, Leu, Valeriu, (coordonatori), *Cronologia Europei Centrale (1848-1989)*, Iași, Editura Polirom, 2001.
- Boia, Lucian, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Editura Humanitas, 1997.
- Bold, Emilian, *De la Versailles la Lausanne (1919- 1932)*, Iași, Editura Junimea, 1976.
- Bold, Emilian, Agrigoroaie Ion, *Partidele politice burgheze din România (1918-1938)*, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1977.
- Bold, Emilian, I., Seftiuc, Ilie, *România sub lupa diplomației sovietice, (1917-1938)* Iași, Editura Junimea, 1998.
- Idem, *Pactul Ribbentrop-Molotov*, Iași, Institutul European, 1998.
- Brătianu, Vintilă, I., C., *Spre România viitoare*, în MI, 1994, nr. 12, pp. 5-6.
- Bulei, Ion, *Sistemul politic al României moderne*, București, Editura Politică, 1987.
- Idem, *Liberalismul în lume și la noi*, în „Cadran politic” (I, II), 2003, 2004; nr. 9,10; pp. 80-81; 66-67.
- Buzatu, Gh., *România cu și fără Antonescu*, Iași, Editura Moldova, 1991.
- Idem, *Istorie interzisă*, Craiova, Editura Curierul Doljean, 1990.
- Idem, *Titulescu și strategia păcii*, Iași, Editura Junimea, 1982.
- Buzatu, Gh., Ciucanu, Corneliu, Sandache, Cristian, *Radiografia dreptei românești*, București, Editura FF Press, 1996.
- Calafeteanu, Ion, *Politică și interes național*, București, Editura Enciclopedică, 1997.
- Idem, *Români la Hitler*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999.
- Campus, Eliza, *Din politica externă a României, 1913- 1947*, București, Editura Politică, 1980.
- Carp, Radu, *Neoliberalismul românesc: istorie și inadaptare*, în „Polis”, 1997, nr. 3, pp. 70-83.
- Cârțână, I., Seftiuc, I., *Dunărea în istoria poporului român*, București, Editura Științifică, 1972.

- Ciobanu, Vasile, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni 1918-1944*, Sibiu, Editura hora, 2001.
- Cliveti, Gheorghe, *Liberalismul românesc*, Eseu istoriografic, Iași, Editura Fundației „AXIX”, Universitaria, 1996.
- Comănescu, Radu, Dobrescu, Emilian, M., *Istoria franc-masoneriei (926-1960)*, București, Editura Tempus, 1992.
- Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999.
- Deletant, Denis, *Teroarea comunistă în România*, Iași, Editura Polirom, 2001.
- Demeter, M. Attila, *Aspecte ale liberalismului englez*, în „Journal for the Study of Religions and Ideologies”, an II, nr. 4, 2003, pp. 113-121.
- *** *Diplomați iluștri*, vol.V, București, Editura Politică, 1986.
- Dobrinescu, Valeriu, Florin, *1917- 1939: Basarabia în raporturile româno-sovietice*, în DI, 2000, nr. 6, pp. 33-38.
- Idem, *Diplomația României. Nicolae Titulescu și Marea Britanie*, Iași, Editura Moldova, 1991.
- Dogan, Mattei, *Despre partide și jocul electoral. Imitarea democrației, (I)*, în „Alternative 90”, 1990, nr. 6-7, pp. 27-29.
- Drăghicescu, D., *Partide politice și clase sociale*, București, 1922.
- Idem, *Evoluția ideilor liberale*, București, Imprimeriile Independența, 1921.
- Duca, I.,G., *Doctrina liberală*, în *Doctrinile partidelor politice*, București, Editura Garamond, f.a., pp. 144-154.
- Florescu, Gh., I., *Gh. Cliveti. Liberalism românesc. Eseu istoriografic*, în A.I.I.A-I., XXXIII/1996.
- Frunză, Victor, *Istoria stalinismului în România*, București, Editura Humanitas, 1990.
- Georgescu,Vlad, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, București, Editura Humanitas, 1990.
- Giurescu, Dinu, C., *Guvernarea Nicolae Rădescu*, București, Editura All, 1996.
- Goia, Vistian, *Ion C. Brătianu și „ liberalismul” românesc*, în „Steaua”, 1991, 42, nr. 5, 6, 7, pp. 68-69.
- Gray, John, *Liberalismul*, București, Editura Du Style, 1998.
- Haynes, Rebecca, *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*, Iași, Editura Polirom, 2003.
- Heinen, Armin, *Legiunea Arhanghelului Mihail*, București, Editura Humanitas, 1999.

- Hillgruber, Andreas, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu*, București, Editura Humanitas, 1994.
- Hitchins, Keith, *România 1866-1947*, București, Editura Humanitas, 1998.
- Idem, *American Historians on Romania's International Relations*, în *The History of International Relations in Central and Eastern Europe*, Cluj-Napoca, Institute of Central European History, 1995, pp. 155-177.
- Iancu, Carol, *Evreii din România. De la emancipare la marginalizare*, București, Editura Hasefer, 2000.
- Idem, *Shoah în România. Evreii în timpul regimului Antonescu, (1940-1944)*, Iași, Editura Polirom, 2001.
- Ion, Narcis, Dorin, *Gheorghe Tătărescu și Partidul Național Liberal 1944-1948*, București, Editura Tritonic, 2004.
- Ionescu, Mihail, E., *Dinastia Brătianu: posteritatea unui mit*, în DI, 2001, nr. 1. pp. 32-34.
- Iordache, Anastasie, *Pe urmele lui Dinu Brătianu*, București, Editura Sport Turism, 1984.
- Iorga, N., *Doctrina naționalistă*, în *Doctrinile partidelor politice*, București, Editura Garamond, f.a, pp. 40-63.
- Ivan, Marcel, *Evoluția partidelor noastre politice, 1919- 1932*, Sibiu, Editura Krafft & Drotleff, s.a.
- Johnson, Paul, *O istorie a lumii moderne, 1920-2000*, București, Editura Humanitas, 2003.
- Jurca, Nicolae, *Istoria social-democrației din România*, București, Editura Științifică, 1994.
- Idem, *Dinamica sistemului partidist din România interbelică. 1918- 1938*, în „Alternative 90”, 1991. nr. 11-12, 13-14; pp. 37-39, 40-41.
- Idem, *1899-trecerea „staff”-ului intelectual social-democratic la Partidul Național Liberal*, în AICSU, Sibiu, 1995, nr. 2.
- Launay, Jacques, *A cincea valiză. Titulescu și Europa*, București, Editura Agni, 1993.
- Livezeanu, Irina, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, București, Editura Humanitas, 1998.
- Mamina, Ion, *Consilii de Coroană*, București, Editura Enciclopedică, 1997.
- Mamina, Al., *4 martie 1871 Liberalii radicali: de la idealism la pragmatism*, în MI, 1999, nr. 1, pp. 22-23.
- Manent, Pierre, *Istoria intelectuală a liberalismului*, București, Editura Humanitas, 1992.
- Manoilescu, Mihail, *Neoliberalismul*, în *Doctrinile partidelor politice*, București, Editura Garamond, f.a., pp. 198-228.
- Mihălcescu, Irineu, *Francmasoneria. Teologia luptătoare*, București, 1941.

- Milza, Pierre, Berstein, Serge, *Istoria secolului XX*, vol. I, București, Editura All, 1998.
- Moisuc, Viorica, „ *Privire repede*” asupra politicii externe a României Mari, în DI, 2003, nr.11, pp. 34-39.
- Mușat, Mircea, Ardeleanu, Ion, *România după Marea Unire*, vol. II, partea I, II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, 1988.
- Nagy, Talavera, Nicholas, M., *Nicolae Iorga, o biografie*, Iași, Institutul European, 1999.
- Nazare, Vasile, *Opinii privind comportamentul organizațional și legile evoluției partidelor politice*, în „Sfera Politicii”, nr. 118, 2005, pp. 29-36.
- Neagu, Cosma, *Culisele palatului regal. Un aventurier pe tron: Carol al II lea (1930-1940)*, București, Editura Globus, 1990.
- Neagu, C., Marinescu, D., *Fapte din umbră*, vol. III, București, Editura Politică, 1980.
- Nedelea, Marin, *Aspecte ale vieții politice din România, 1920-1926*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
- Nedelcu, Florea, *De la Restaurație la Dictatura Regală*, Cluj- Napoca, Editura Dacia, 1981.
- Idem, *Contradicții și reorientări în evoluția PNL, (1930-1931)*, în RI, 1976, nr. 12, pp. 1860-1871.
- Onișoru, Gheorghe, *Alianțe și confruntări între partidele politice din România. 1944-1947*, București, Fundația Academia Civică, 1996.
- Păun, Ștefan, *Doctrina Partidului Național Liberal și evoluția vieții sociale în perioada 1918-1928*, în SAI, LIII, 1997, pp. 52-64.
- Idem, *Neoliberalismul românesc și gândirea liberală europeană*, în *Ibidem*, LXIV, 1999, pp. 59-70.
- Preda, Cristian, *Liberalismul*, București, Editura Humanitas, 2003.
- Idem, *Contribuții la istoria intelectuală a politicii românești*, Editura Meridiane, 2003.
- Idem, *Liberalismul evoluționist*, în „Polis”, nr. 3, 1997, pp. 57-69.
- Radu, Alexandru, *Fenomenul partidist*, București, Editura Printech, 1999.
- Radu, Sorin, *Electoratul din România în anii democrației parlamentare. (1919-1937)*, Iași, Institutul European, 2004.
- Rallo, Michele, *România în perioada revoluțiilor naționale din Europa. Mișcarea legionară*, București, Editura Sempre, 1999.
- Rațiu, Alexandru, Pătrașcu, Gheorghe, Andreica, Gheorghe, Roșca, Nuțu, Dobeș, Andrea, Ciupea, Ioan, Secașiu, Claudiu, *Memoria închisorii Sighet*, București, Fundația Academia Civică, 1999.
- Rădulescu, Mihai, Sorin, *Elita liberală românească 1866-1900*, București, Editura All, 1998.

- Idem, *La originile unei ilustre familii cu vechi rădăcini în trecutul țării*, în DI, 2001, nr.1, pp. 2-7.
- Rădulescu, Zoner, coordonator, Cliveti, Gheorghe, Onișoru, Gheorghe, Șandru, Dumitru, Stan, Apostol, *Istoria Partidului Național Liberal*, București, Editura All, 2000.
- Râpeanu, Valeriu, *Cultură și istorie*, vol. II, III, București, Editura Cartea Românească, 1981, 1989.
- Rusenescu, Mihail, Saizu, Ioan, *Viața politică în România 1922-1928*, București, Editura Politică, 1979.
- Sandache, Cristian, *Doctrina național-creștină în România*, București, Editura Paideia, 1997.
- Savu, Al., Gh. *Dictatura regală*, București, Editura Politică, 1970.
- Idem, *Sistemul partidelor politice din România. 1919-1940*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.
- Sbârnă, Gheorghe, *Partidele politice din România, 1918-1940*. Programe și orientări doctrinare, București, Editura Sylvi, 2001.
- Scurtu, Ioan, *Lupta partidelor politice în alegerile parlamentare din decembrie 1937*, în „Studii. Revistă de Istorie”, 1967, tom 20, nr. 1. pp. 145-161.
- Idem, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918-1926)*, București, Editura Litera, 1975.
- Idem, *Din viața politică a României 1926-1947*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- Idem, *Caracteristicile regimurilor politice din România în perioada interbelică*, în SAI, XLI-XLII, 1980.
- Idem, *Monarhia în România 1866-1947*, București, Editura Danubius, 1991.
- Idem, *Ion I.C. Brătianu*, București, Editura Museion, 1992.
- Idem, *Minoritățile naționale din România (1918-1938)*, în SAI, LXIV, 1999, pp. 71-87.
- Idem, *Criza dinastică din România*, București, Editura Enciclopedică, 1996.
- Idem, *Eșecul unei „idei fixe”*, în DI, 2000, nr. 6.
- Idem, *Rolul politic al Brătienilor în istoria României*, în DI, 2001, nr. 1, pp. 12-19.
- Scurtu, Ioan, Buzatu, Gheorghe, *Istoria românilor în secolul XX*, București, Editura Paideia, 1999.
- Scurtu, Ioan, Bulei, Ion, *Democrația la români, 1866-1938*, București, Editura Humanitas, 1990.
- Seftiuc, I., Cârțână, I., *România și problema strămtorilor*, București, Editura Științifică,

- 1974.
- Sonea, Emilia, Sonea, Gavrilă, *Viața economică și politică a României 1933- 1938*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
- Stan, Apostol, Iosa, Mircea, *Liberalismul politic în România de la origini până la 1918*, București, Editura Enciclopedică, 1996.
- Stănciugelu, Ștefan, *Liberalism românesc. Etape. Efecte perverse*, în SR, 1994, nr. 4, pp. 373-387.
- Stănescu, Marin, C., *Moscova, Cominternul, Filiera Comunistă Balcanică și România*, București, Editura Silex, 1994.
- Stoenescu, Alex, Mihai, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 3, București, Editura Rao, 2004.
- Șandru, D., Saizu, I., *I.G. Duca- coordonate economice*, în AIIA-I, XXII, 1985, vol. I, pp. 293-307.
- Șeicaru, Pamfil, *Istoria partidelor Național, Țărănist și Național-Țărănist*, București, Editura Victor Frunză, 2000.
- Ștefănescu, Paul, *Mari scandaluri financiare*, București, Editura Saeculum Vizual, 2002.
- Tănase Stelian, *Clienții lu' tanti Varvara*, București, Editura Humanitas, 2005.
- Tătărescu, Gh., *Guvernul de mâine*, Craiova, Scrisul Românesc SA, 1930.
- Teodor, Pompiliu, *Istorici români și probleme istorice*, Oradea, fundația culturală „Cele trei Crișuri,”1993.
- Tismăneanu, Vladimir, *Arheologia terorii*, București, Editura Eminescu, 1992.
- Trestchenko, Michel, *Marile curente ale filosofiei politice*, Iași, Institutul European, 2000.
- Țurlea, Petre, *Partidul Național Liberal Tătărescu*, București, Editura Libra, 2001.
- Idem, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, București, Editura Enciclopedică, 1991.
- Idem, *Dinu Brătianu înfrânt de Gheorghe Tătărescu*, in DI, 2001, nr. 1. pp. 29-31.
- Udrea Traian, *23 August 1944-Controverse istorico-politice*, Editura Alex-Alex & Leti Pres, 2004.
- Veiga, Francisco, *Istoria Gărzii de Fier*, București, Editura Humanitas, 1995.
- Vergara, Francisco, *Temeiurile filosofice ale liberalismului*, București, Editura Nemira, 1998.
- Vesa, Vasile, *Sfinxul*, în „Tribuna”, nr. 48, 1990.

Volovici, Leon, *Ideologia naționalistă și problema evreiască în România anilor ' 30*, București, Editura Humanitas, 1995.

Weber, Eugen, *Dreapta românească*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995.

Zeletin, Ștefan, *Neoliberalismul*, București, Editura Scripta, 1992.

Zub, Al., *Istorie și istorici în România interbelică*, București, Editura Junimea, 1989.

Lucrări speciale:

Agrigoroaie, Ion, *Gheorghe I. Brătianu În apărarea drepturilor naționale ale poporului român*, în Agrigoroaiei, Ion, Buzatu, Gh., Cristian, V., (coordonatori), *Românii în istoria universală*, vol. III/1, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1988, pp. 1-15.

Balard, Michel, *Georges I. Brătianu, Historien de la Mer Noire*, în RI, 1999, nr. 1-2, pp. 5-12.

Berindei, Dan, *Gheorghe I. Brătianu-istoric al umanității*, în MSSIA, tom XXIII, 1998, pp. 15-22.

Bălan, Constantin, *Gheorghe I. Brătianu*, în RA, 1993, nr. 4, p. 439.

Boia, Lucian, *Gheorghe I. Brătianu (1898-1953)*, în SAI, XXXVII- XXXVIII, 1978, pp. 169-173.

Brătianu, Gh., I., *Concepțiunea actuală a istoriei medievale. Lecție de deschidere a cursului de Istorie universală*, București, Cultura națională, 1924.

Idem, *Teorii nouă în învățământul istoriei cu prilejul unui studiu al domnului Șt. Zeletin*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Viața Românească”, 1926.

Idem, *Criza ideii de progres*, Iași, Editura „Viața Românească”, 1928.

Idem, *Problema noilor elite și a liberalismului în România*, Extras din revista „Libertatea”, București, Tipografia de Artă și Editura Leopold Geller, 1933.

Idem, *Liberalism și democrație*, Extras din revista „Libertatea”, București, 1935.

Idem, *Răspunsul Domnului Gh. Brătianu la comunicatul domnului Tătărescu*, Craiova, Tipăritura C. Curutz, 1937.

Idem, *Către luptătorii și prietenii P.N.L.*, Craiova, 1937.

Idem, *Formarea unității românești. Factorii istorici*, București, Editura Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu, 1940.

Idem, *La politique extérieure du Roi Charles I-er de Roumanie*, București, Cartea Românească, 1940.

Idem, *Deuxieme mémoire sur la question Roumaine en 1940: Le Démembrement de la Roumanie ou un clearing territorial et démographique du Sud-Est de l'Europe*. Bucarest,

- Les Editions Dacia, 1941.
- Idem, *La fin du régime des partis à Byzance et la crise antisémite du VII-e siècle*, în RHSEE, XVIII, 1941, pp. 49-67.
- Idem, *Roumanie et Hongrie. Considerations démographiques et économiques*, Bucarest, 1942.
- Idem, *Misiunea istorică a Ungariei*, București, 1942.
- Idem, *Memoriu prezentat Comisiunii de revizuire a Universității din București*, București, 1945.
- Brătianu Gheorghe I., *Problemele politicii noastre externe*, București, Editura Mișcarea, 1934.
- Idem, *Cuvinte către români*, București, 1942.
- Idem, *L'histoire roumaine écrite par les historiens hongrois*, deuxième partie, în RHSEE, XIII, Bucarest, 1946, pp. 142-181.
- Idem, *Memoriu de studii și lucrări*, București, Imprimeria Națională, 1942.
- Brătianu, Georges, I., *La politique extérieure de la Roumanie*, București, 1937.
- Idem, *L'Organisation de la paix dans l'histoire universelle*, București, Editura Enciclopedică, 1997.
- Idem, *Un fulger prin noaptea vremurilor/ Mihai Viteazul/ prezentat de Ion Lăcustă*, în MI, 1993, nr. 6, pp. 18-25.
- Brezeanu, Stelian, *G.I. Brătianu și istoria medievală*, studiu introductiv, în G. I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, pp. 8-42.
- Delureanu, Ștefan, *Pacea de la Paris și România. O luare de poziție a lui Gh. Brătianu. Cu o mărturie inedită*, în RI, 1993, nr.1-2.
- Florescu, Gh. I., *Gh. I. Brătianu, Originile și formarea unității românești*, recenzie, în AIIA-I, XXXVI, 1999, pp. 204.
- Gorovei, Ștefan, „Școala nouă” de Istorie. *Mărturii documentare (I)*, în A.I.I.A-I., XXII, 1985, vol. I, pp. 335-340.
- Gruber, Gabriela, *Poziția P.N.L. (Gh. I. Brătianu) față de principalele probleme ale vieții politice (1930-1938)*, în AICSU, Sibiu, VII-XI, 2000-2004, pp. 85-104.
- Idem, *P.N.L. (Gheorghe Brătianu) și problemele politicii externe a României (1933-1937)*, în Vasile Ciobanu, Sorin Radu, coordonatori, *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2006, pp. 323-346.

- Năstasă, Lucian, *Istoria socială în polemica dintre Șt. Zeletin și Gh. I. Brătianu*, în „AIIA-I”, XXIII, 1986, vol. II, pp.757-758.
- Nichițelea, Panfil, *Gh. I. Brătianu, filosof al istoriei*, București-Chișinău, Editura Litera Internațional, 2003.
- Onișoru, Gheorghe, *Gheorghe I. Brătianu și viața politică (1944-1947)*, în „Xenopoliana”, VII, 1999, nr.1-2, pp. 37-44.
- Otu, Petre, *Gheorghe Brătianu- supravegheat*, în MI, 1999, nr. 12, pp. 43-48.
- Idem, *Gh. I. Brătianu și exigențele situației geo- politice a României*, în DI, 2000, nr. 6, pp. 39-47.
- Idem, *Gh. I. Brătianu – un istoric printre politicieni*, în DI, 2001, nr. 1, pp. 24-28.
- Idem, *Gheorghe I. Brătianu și „Biroul Păcii”*, în DI, 2003, nr. 4, pp. 10-12.
- Otu, Petre, Pentelescu, Aurel, *Gheorghe I. Brătianu. Istorie și politică*, București, Editura Corint, 2003.
- Papacostea Șerban, *Gh. I. Brătianu, evocare*, în RI, 1991, nr. 1-2, p. 105.
- Idem, *Gh. I. Brătianu: istoricul și omul politic*, în RI, 1993, nr.1-2, pp. 23-27.
- Pentelescu, Aurel, *Zona Mării Negre în viziunea lui Gheorghe Brătianu*, în RIM, 1997, nr. 5-6, (45-46), pp. 51-54.
- Idem, *Destinul tragic al unui mare savant*, în DI, 2003, nr. 4, pp. 8-10.
- Idem, *În fața istoriei Gheorghe I. Brătianu 1898-1953*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2003.
- Râpeanu, Valeriu, *Gheorghe I Brătianu*, studiu introductiv, în *Gheorghe I. Brătianu, Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, Editura Eminescu, 1980, pp. V-LXXXVI.
- Rogister, John, *Un moment al istoriografiei europene: către o istorie universală moștenirea lui Henri și Jacques Pirenne, March Bloch și Gh. I. Brătianu*, în RI, nr. 1-2, 1993, pp. 7-12.
- Scurtu, Ioan, *Gheorghe I. Brătianu. Activitatea politică*, în DI, 2003, nr. 6, pp. 6-13.
- Idem, *Câteva reflecții asupra întrevederii lui Gheorghe I. Brătianu cu Adolf Hitler (16 noiembrie 1936)*, în DI, 2004, nr.1, pp. 26-29.
- Spinei, Victor, coordonator, *Confluențe istoriografice românești și europene. Gheorghe I. Brătianu*, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1988.
- Ștefănescu, Ștefan, *Gh. I. Brătianu și geneza statelor românești*, în MSSIA, tom XXIII, 1998, pp. 31-39.
- Tanașoca, Nicolae, Șerban, *Reconsiderarea operei lui Gh. I. Brătianu*, în „Transilvania”, nr. 12, 1980, p. 13.

- Teodor, Pompiliu, *Gh. I. Brătianu-istoricul. (I) Dimensiunile operei*, în AIIA-I, XX, 1983, pp. 233-247.
- Idem, *Gh. I. Brătianu, istoric al relațiilor internaționale*, în RI, 1993, nr. 1-2.
- Idem, *Gheorghe Bratianu-an historian of international relations*, în *** *The history of International Relations in Central and Eastern Europe*, Cluj-Napoca, Institute of Central European History, 1995, pp. 178-187.
- Teodor, Pompiliu, Mârza, Radu, (coordonatori), *Incursiuni în opera istorică a lui Gheorghe I. Brătianu*, Cluj, Editura Casa Cărții de Știință, 1999.
- Zub, Al., *Gheorghe I. Brătianu-profil istoriografic*, în MSSIA, tom XXIII / 1998, pp. 23-29.